

Funkcia Tvorby v kultúre Slovenska

Ladislav Kováč

Protestantizmus zohral dôležitú rolu vo formovaní kultúry Slovenska. Kedysi Samuel Osuský napísal knihu, v ktorej doložil číslami, že evanjelici prispeli k rozvoju kultúry na Slovensku podstatne viac než odpovedalo ich proporcionálnemu zastúpeniu v populácii. Príčiny sú zrejmé: luteránstvo od svojho etablovania v Uhorsku, teda od 16. storočia, kládlo dôraz na osvetu, vzdelávanie, samostatné čítanie biblie, slobodnú výmenu názorov. Z češtiny Kralickej biblie spravili luteráni spisovný jazyk Slovanov v Uhorsku. Tým luteránstvo kodifikovalo princíp – nie pred 75 rokmi, keď vznikla Československá republika, ale už štyri storočia predtým – že slovenská kultúra je súčasťou československej kultúry. A že k jej rozvoju výdatne prispievajú podnety prichádzajúce z českej kultúry. Dôležitá bola úloha protestantizmu v odpore proti fašizmu za Tisovho štátu: protestantská kultúra predstavovala duch demokratizmu, antikonzervativizmu, svetovosti. Tento duch prenikal Lukáčovou Tvorbou – a to napriek tomu, že Lukáč bol poslancom snemu Tisovej „farskej republiky“.

Z tohto hľadiska éra komunizmu ostane temnou časťou dejín slovenského luteránstva. Jednak tým, že nemalá časť luteránskej mlade sa po Februári 1948 poddala komunistickému ošialu a s pietistickou vášňosťou prispela k etablovaniu a udržovaniu zločineckého režimu, no najmä tým, že oficiálna časť cirkvi bez problémov s režimom kolaborovala. Protikomunistický odpor bol v evanjelickej cirkvi slabší ako v katolíckej. Tieto dva faktory prispeli k tomu, že cirkev stratila veľa svojich členov a že po páde komunizmu nedokázala tak rýchlo, ako katolícka, zregenerovať.

Treba, samozrejme, vidieť aj to, že Slovensko nemohlo vyhnúť sekularizácii, tak ako jej nevyhla nijaká krajina Európy. A že sekularizácia zasiahla rýchlejšie a viac tú časť populácie, čo bola evanjelická – evanjelici vždy v tomto etniku predbiehali katolíkov. Sekularizácia však nemusí predstavovať odpadnutie od tradícií a základných hodnôt – na to sú najlepším príkladom severské štáty: ostali evanjelickými, aj keď v nich sekularizácia postúpila zo všetkých európskych krajín najďalej.

Dilema, či skôr trilema, pred ktorou stojí slovenské luteránstvo, sa priam paradigmaticky prejavila pred pár rokmi, keď bolo v Bratislave zvolané zhromaždenie slovenskej evanjelickej inteligencie. Zhromaždenie vyjadrilo obraz, ktorý zjednodušene možno popísať takto: Svoje luteránstvo „znovuobjavili“ príslušníci inteligencie, ktorí za komunizmu boli členmi komunistickej strany, hlásili sa k ateizmu – mnohí z nich bojovne – a ktorí dostali do krvi morálku oportunistu, podliezania mocným a cynizmu. Keby bola cirkev prejavila záujem, bol by sa asi Vladimír Mináč postavil do čela tejto časti inteligencie a každú nedeľu by ho bolo možno vídavať v prednom rade v kostole na Panenskej. Druh časť inteligencie je tá, čo je s cirkvou zviazaná profesionálne, kňazi, učitelia cirkevných škôl. V relatívnom počte je ich málo. Tretiu časť tvoria tí, ktorých ideálny typ predstavuje človek, čo v sebe z domu, zo školy, z vlastného vzdelávania nesie pravý odkaz slovenského protestantizmu: čestnosť, vernosť prijatým zásadám, odolnosť voči tlakom prostredia, orientáciu na Európu, pokrokovosť, pozitívne myslenie. Táto časť inteligencie s komunizmom nekolaborovala; ak niektorí boli členmi strany, nuž skôr len z núdze alebo nevyhnutnosti, nehlásili sa nikdy k marxizmu.

Väčšina tejto inteligencie je dnes sekularizovaná. V tom zmysle, že náboženskú vieru považuje za osobnú, intímnu záležitosť slobodného jednotlivca, že v spoločenskom živote zdôrazňuje dominanciu občianskeho princípu, že svoj pohľad na prírodu a spoločnosť opiera o vedecké poznatky – pričom ale vedu a náboženstvo nestavia do protikladu, len im pripisuje rozdielne kultúrne funkcie – a že odmieta udržovanie či obnovovanie morálnych praktík z totalitných čias a totalitný kult priemeru, pomešaný dnes s nacionalistickým zápečníctvom. Prítom sa táto časť inteligencie spontánne, niekedy bez priameho artikulovania, ba i nevedome, inokedy jasne a emfaticky, hlási k tradíciám slovenského protestantizmu: k hodnotám, ktoré on v slovenskej kultúre predstavoval. A je ochotná na novej úrovni, novým spôsobom tieto tradície rozvíjať.

Evanjelická cirkev má na výber. Buď sa oprieť o tých prvých – ochotných slúžiť, podliezať, demonštratívne sa predvádzať svojou konfesiou, tak ako to v čelnom spoločenskom postavení robia bývalí komunisti a dnes znovukatolíci Michal Kováč a Vladimír Mečiar. Alebo využiť tú tretiu časť inteligencie. K tomu, aby sa evanjelická cirkev opäť dostala do čelných pozícií civilizačných snáh na Slovensku. A svoju modernosť prejavila spôsobom adekvátnym počiatku nového tisícročia, tak ako luteránska cirkev v Nemecku alebo škandinávskych krajinách. Nepodarí sa jej to, ak si nezíska podporu tejto demokratickej inteligencie. A nezíska si ju, ak sami predstavitelia cirkvi nebudú nekompromisnými obrancami znovuohrozenej slobody a demokracie.

Tvorba mala slúžiť takémuto poslaniu. Mobilizovať tú časť inteligencie, ktorá sa hlási k tradíciám, čo na Slovensku nesú pečať protestantského pôvodu. Mobilizovať k tomu, aby kvalitou svojej profesionálnej práce, ale i kvalitou publicistiky, posúvala Slovensko na úroveň najvzdelanejších a najdemokratickejších krajín Európy. Aby dokázala vidieť ponad prechodnú biedu slovenskej spoločnosti a politiky a orientáciu spoločenstva na hodnoty nadčasové a nadlokálne vytvárala atmosféru tvorivej pohody, diskusií, nezávislého myslenia a podmienky pre mravnú regeneráciu spoločnosti. Preto Tvorba programovo nemala byť konfesionálnym časopisom. Mala byť fórom pre každého príslušníka slovenskej inteligencie, ktorý sa k posolstvu protestantského demokratizmu a osvietenstva hlási, a to bez ohľadu na to, či je príslušníkom cirkvi alebo nie. Preto sa aj usilovala o chápanie slovenskej kultúry ako fenoménu vo viacerých súkružiach, kde, súc samostatnou entitou v najmenšom kruhu, ostávala v širšom kruhu súčasťou československej, a v ešte širšom kruhu európskej kultúry. Tvorba mala byť darom evanjelickej cirkvi slovenskej kultúre, v kontinuite s jej najlepšimi a najtrvácnejšími tradíciami – darom, ktorý by sa cirkvi mnohonásobne vrátil.

Som presvedčený, že Tvorba pod vedením Bohuša Kováča túto líniu sledovala. To, že sa na trhu periodík na Slovensku (a aj v Česku) výraznejšie nepresadila, nemožno pripisovať jej zameraniu, ale nedostatkom v propagácii, v administrovaní a manažovaní, za čo nesie zodpovednosť jej vydavateľ.

Verím, že takúto podobu bude mať Tvorba aj vo svojej novej podobe. Znepokojene som počúval, keď sa pred časom stretlo pár ľudí v užšom kruhu pri poslednom stretnutí Spoločnosti pre Tvorbu, slová o tom, že by budúca Tvorba mala nejako akcentovať „národného ducha“ a či napodobňovať novonormalizačné Slovenské pohľady. Za najpodstatnejšie považujem to, aby sa naďalej usilovala o udržanie excelencie, duchovnej i umeleckej. Varujem pred nadbiehaním vkusu masového čitateľa – veď evanjelická spisba po stáročia mala za hlavný cieľ dvíhať vzdelanostnú úroveň čitateľa, nie sa jej prispôsobovať – a najmä pred tým, aby sa jej stránky nestali fórom pre uverejňovanie banalít, umeleckého priemeru a podpriemeru a jej autorská komunita komunitou ľudí s veľikášstvom polovzdelanosti a polotalentov alebo s komplexmi menejcennosti. Ak to dopustíme, pred súdom dejín nenájdeme ospravedlnenia.